

KORDÉ ZOLTÁN

A székely eredetkérdés az újabb kutatások tükrében

Napjainkban a székelykérdéssel kapcsolatos kutatásban négy irányzat különíthető el: a hun származást, illetve a székelység eredeti hun hagyománytudatát valamilyen formában elfogadó elméletek, a „kettős honfoglalás”-t, a magyar származást valló koncepciók, valamint a csatlakozott katonai segédnépi státussal kapcsolatos elképzelések¹. A tudomány periferiáján vagy azon is túl található a dilettánsnak minősíthető (sumér vagy más „dicső” ősoket felkutatni kívánó) irányzatok és a nyíltan aktuálpolitikai célokat kiszolgáló (például a székelyek elmagyarosodott dákoromán mivoltát bizonygató) törekvések, melyekkel jelenleg nem kívánunk foglalkozni. A székelykérdést tudományos problémának tekintjük, a középkori magyar történelem egyik nehezen átlátható, többoldalú megközelítést igénylő rejtélyének, amelynek a megoldását csak a történeti jellegű diszciplínák (filológia, nyelvtörténet, régészet, néprajz stb.) szabályainak a betartásával, eredményeik együttes figyelembevételével lehet megkísérelni.

Az eredetkérdéstől teljesen független probléma a jelenkori székelység identitástudata, nemzeti vagy kulturális hovatartozása. A két kérdéskör ahistorikus összekapcsolása nemcsak a politikai, érzelmi töltettel áthatott megnyilatkozásokra jellemző, de gyakran jól képzett kutatók is beleesnek abba a csapdába, hogy akarla-akaratlanul a későbbi állapotok igazolását olvassák ki az eredetkérdés homályos, hiányos mozaikjából, megfelelkezve arról, hogy a modern nemzetté alakulás folyamatán keresztülment mai székelység, magyarság (vagy éppen románság) nem azonos középkori előzményével. Teljességgel történelmietlenek azok a törekvések, amelyek a székelységnek tulajdonított „idegen” származás révén próbálják megkérdőjelezni e népcsoportnak a magyar nemzethez való tartozását. Feleslegesek azonban azok az erőfeszítések is, amelyek a „tősgyökeres” magyar eredet hangsúlyozása által kívánják megerősíteni az identitástudat történeti alapjait. A székelység ugyanis – bármilyen származású is legyen – évszázadok óta magyarul beszél, s kultúrája a sajátos vonásokkal együtt sem tér el lényegesen a magyarságétól, ami azt jelenti, hogy „Csaba népe” részt vett a magyarság *etnogenezisének*, néppé válásának több évszázados folyamatában. Ez a folyamat már jóval a honfoglalás előtt megkezdődött, de nem ért véget a Kárpát-medencében való megtelepedéssel, hanem hosszú ideig folytatódott tovább. Tudjuk, de legalábbis sejtjük, hogy Álmos és Árpád népe összetételét, nyelvét illetően nem volt egységes, hiszen a finnugor tömegek mellett török, iráni stb. elemek is tartoztak a honfoglalók körébe, mint például az eredetileg biztosan nem magyarul beszélő kabarok. A különböző etnikumok, népcsoportok beolvadása az új hazában való megtelepedést követően sem maradt abba; besenyők, kunok, jászok, szlávok alkották többek között a magyarsághoz asszimilálódók széles körét, nem beszélve a kalandozások során behurcolt különféle eredetű foglyok tömegéről.

Ahogy nem volt jelentősége e középkori sokszínűségnek a XIX–XX. századi, modern értelemben vett magyar nemzet kiformalódása tekintetében, ugyanúgy érdektelen ebből a nézőpontból a székelység származása is. Nem közömbös viszont *történeti* szempontból, hiszen az eredetkérdés vizsgálatával elérhető eredmények, ha nem is befolyásolják a székelység mai állapotát és helyzetét, de gazdagíthatják és pontosabbá tehetik a magyarság múltjának a megismerését.²

E történeti feladat megoldását tehát nem a jelenből a múlt felé történő visszatekintéssel, hanem csakis a korabeli források összevetése, mérlegelése révén lehet megkísérelni. Szerénységre int az adatok gyér mivoltából fakadó el-lentmondásos értelmezések lehetősége, valamint azon tudósok hosszú sora, akik ugyan sok fontos részkérdést tisztáztak, de „véglegesnek” kikiáltott megoldásaik sokszor átmenetinek bizonyultak. Ha ennek ellenére az alábbiakban az újabb kutatási eredmények összefoglalása mellett saját felfogásunk kifejtésére is sort kerítünk, ez avval az örömteli kötelességgel indokolható, amely arra készíti középkori történelmünk kutatóit, hogy a tévedés kockázatát is vállalva, időről-időre megpróbálják oszlatni a székely-kérdést körülvevő homályt.

I. A hunelmélet

A székelység és a hunok rokonságára vonatkozó elképzelés vitathatatlanul a legrégebb, legnagyobb múlttal rendelkező teória, amelyet azonban a XIX–XX. században kialakult – a forráskritika eszköztárát alkalmazó – modern történetírás alapos vizsgálat tárgyává tett és lényegében megalapozatlannak talált. Ennek ellenére az Attila és „Csaba királyfi” népevel való azonosítás, illetve rokonítás újból és újból felbukkan a székelység múltjával foglalkozó munkákban, rabul ejtve a történelmi kérdések iránt fogékony közvélemény egy részének képzeletét.³

A hunszármaztatás kidolgozói a középkori magyar krónikások voltak; elsőként (a vélhetőleg a XIII. század elején alkotó) *Anonymus* utalt röviden a székelység eredetére. Szerinte a honfoglaló magyarok egyik – Mén-Marót bihari vezér ellen induló – seregrésze a Tiszától nem messze, a Kórogy-ér vize mellett találkozott a székelyekkel, akik, mint a gestaíró megjegyzi, „előbb Attila király népe voltak” („*qui primo erant populi Atthyle regis*”), most pedig önként csatlakoztak az Ősbő és Velek által vezetett sereghöz, s „első hadrendként indultak Mén-Marót ellen harcba”.⁴ A hunokhoz fűződő vékony szálat azután *Kézai Simon* krónikája fonta erős kötelékké. Ő ugyanis már teljesen azonosnak tartotta a székelyeket (és a magyarokat) a hunokkal. Előadása szerint Attila halála után, Csaba és Aladár között testvérháború tört ki, amelynek az lett az eredménye, hogy Csaba vereséget szenvedve Görögországba, majd Szkítiába menekült, az a háromezer hun pedig, akik a Kárpát-medencében maradtak, a nyugati népektől való félelmükben a Csigle nevű mezőn („*in campo Chigle*”) húzódtak meg, s ettől kezdve székelyeknek nevezték magukat. Miután megtudták, hogy a magyarok ismét Pannónia meghódítására érkeztek, csatlakoztak a visszatérőkhöz és együtt vették birtokba az országot. Részt is nyertek belőle, „de nem Pannónia síkján, hanem a vlahokkal együtt a határvidék hegyei között”.⁵ Kézai huntörténete részévé vált

a későbbi krónikaszerkesztéseknek: némileg bővített változatát átvette a XIV. századi krónikakompozíció, majd a XV. századi történetírók, így a Mátyás uralkodása alatt alkotó *Thuróczy János* is, s elfogadta sok XVI. századi historikus, mint például *Székely István* vagy *Verancsics Antal*.⁶

Bár korábban is napvilágot láttak a hun származástól eltérő elméletek, a kérdéskör és ezzel együtt a székely eredetkérdés módszeres vizsgálata csak a XIX. század második felében, a kiegyezést követően indult meg. Az ekkor kialakuló forráskritikai irányzatnak arra kellett választ keresnie, hogy az Anonymusnál és Kézai Simonnál leírtak vajon a valóságot őrző hagyományanyagból táplálkoznak, vagy – sok más esethez hasonlóan – a valódi ismeretanyagot nélkülöző középkori krónikások képzeletének szüleményei. A vitát *Hunfalvy Pál* 1876-ban megjelent, „Magyarország ethnographiája” című könyve indította el; ebben a szerző arra a megállapításra jutott, hogy a hun-történet „idegen földről jutván a magyar krónikákba,...történelmi alap nélkül szűkölködik; mesénél nem egyéb. Világos ennél fogva, hogy az is csak mese, a mit a krónikások abbul származtatnak; mesénél nem egyéb a székelyek hun eredete is”⁷ Annak ellenére, hogy Hunfalvy egyes – főleg a *székely* név etimológiájára vonatkozó – megállapításai nem állták ki az idő próbáját, s helytelen irányvonalnak bizonyult a történeti problémák túlzottan egyoldalú nyelvtörténeti megközelítése is, az alaptétel helyességét nem sikerült megingatnia a vitába bekapcsolódó neves történészeknek, *Szabó Károlynak* és követőinek sem.⁸

Az azóta eltelt több, mint egy évszázad alatt tudósok sora vizsgálta a hun rokonsággal kapcsolatos forrásokat, és számos kérdés megválaszolásával lehetővé tette e teória történeti értékének, keletkezési körülményeinek a tisztázását. A munkálatok nyomán világossá vált, hogy Anonymus – akit a mérvadó kutatás III. Béla (1172–1196) jegyzőjének tart, s gestájának a keletkezését a XIII. század elejére helyezi⁹ – nem szigorú értelemben vett krónikát írt, hanem *regényes gestát*, vagyis olyan művet, amelynek elsődleges célja a szórakoztatás, az irodalmi képességek megcsillogtatása és a mesélőkedv szabadjára engedése volt. Ennek megfelelően rendkívül nehéz elválasztani nála a történeti értékkel bíró hagyományanyagot a fantázia szülte magyarázatoktól, történetektől. A Névtelen azonban nem pusztán szórakoztatni akart, hanem a számára kedves politikai koncepciók alátámasztására is felhasználta művét. Célja egyebek mellett az volt, hogy „jogszerű”, dicsőséges tettként ábrázolja a jó három évszázaddal korábbi honfoglalást; ennek érdekében nem ejt szót a besenyőktől és a bolgároktól elszenvedett vereségekről (amelyek nagy szerepet játszottak az események elindításában), hanem helynevekből életre keltett, kitalált személyekkel (*Gyalú, Salán, Ménmarót* stb.) és anakronisztikusan szerepeltetett népeikkel (románok, görögök stb.) népesíti be a Kárpát-medencét. A jogbiztosítás kellékeként szerepel nála Attila összekapcsolása *Álmos*ssal és *Árpáddal*: a magyarok nem idegen hódítókként jelentek meg e területen, hanem a fejedelmi dinasztia „ősétől”, a híres hun uralkodótól rájuk maradt örökséget vették birtokukba. Ahogy ez a fiktív rokonság nem az Árpád-ház eredeti hagyományából táplálkozott (ezt bizonyítja egyebek mellett a *Turul-monda*, a dinasztia totemisztikus eredetmondája is, amelyik Álmoshoz kapcsolja a nemzetség felemelkedését¹⁰), ugyanúgy nem lehet szó szerint értelmezni a székelyekre vonatkozó megjegyzést sem. Anonymus a magya-

rokhoz hasonlóan a székelyeket sem azonosítja a hunokkal, pusztán annyit állít róluk, hogy „előbb Attila király népe voltak”. A beállítás célja egyértelmű: a Kárpát-medencében a honfoglalókhöz csatlakozó népség segítségével át-hidalni a hunok itteni szereplése és a magyarok megjelenése közötti űrt, ilyen módon is megtámogatva a „jogszerű” hazaszerzés koncepcióját. Mindezek tükrében Anonymus idézett passzusából legfeljebb azt a következtetést lehet levonni, hogy a XIII. század elején még élt annak az emléke, hogy a székelyek *csatlakoztak* a magyarsághoz, korábban pedig más népalakulathoz tartoztak; semmi sem mutat viszont arra, hogy valóban közük lett volna Attilához vagy a hunokhoz.¹¹

Anonymusnál jóval szorosabbra fűzte a székelyek és „Attila népe” között a szálát a röviden már idézett Csaba-motívum. A huntörténetről és a benne foglalt Csaba-mondáról a kiterjedt kutatásoknak köszönhetően ma már sok mindent tudunk vagy sejtünk, így lehetségessé vált egy főbb vonalaiban hitelesnek tekinthető kép megrajzolása. Tisztázódott, hogy a hun-történet szerzője IV. László (1272–1290) papja, *Kézai Simon*, aki 1283 körül írta krónikáját.¹² Művében egyenlőségjelet tett a magyarok és a hunok közé, Attilát pedig (Anonymushoz hasonlóan) az Árpád-ház őseként ábrázolta, kiterjesztve a magyar őstörténetet a hun korra. Ennek históriáját azonban nem a hazai hagyományanyag alapján írta meg, hanem ahogy maga fogalmaz műve előszavában: „gondom volt rá, hogy e nép történetét, amely Itáliában, Franciaországban, Németországban a különböző iratokban szétszórtan és összefüggéstelenül található, egy kötetbe szerkeszem”.¹³ A „szerkesztés” eredménye egy meglehetősen mesés, anakronizmusokkal megtűzdelt hun-történet lett, amelyhez Kézai értékes hagyományokat is felhasználott (például a csodaszarvasmondát), úgy azonban, hogy a hun rokonság érdekében bizonyos változtatásokat eszközölt (így lett nála a monda vélhető eredeti *Onogur* nevéből *Hunor*¹⁴). A XIII. századi krónikás azonban nem tudatos hamisításra törekedett, hanem a magyar mondakincset és a külföldi auctorok adatait kívánta összhangba hozni, amiben néha látszólagos egyezések is segítettek: nem tudhatta például, hogy a hunoknak *Jordanes*nál megőrzött eredetmítosza és a magyar csodaszarvasmonda nem a közös származás miatt hasonlít egymásra, hanem olyan toposzról van szó, amely számos steppei népnél fellelhető.

Hasonló a helyzet a Csaba-történettel is. Ennek a hunokhoz (vagy esetleg az avarokhoz) való kötése nem csak azért problémás, mert a források nem tudnak Attila ilyen nevű fiáról, hanem azért is, mert feltehetőleg olyan székely hagyományról van szó, amelynek eredete legfeljebb a X. századra nyúlik vissza. A sok értékes, régi adatot megőrző humanista történetírónál, *Aventinus*nál ugyanis az augsburgi csata leírása kapcsán szerepel egy bizonyos *Schaba* nevű vezér (regulus), akit a kutatás azonosít a Balkán-félszigetre költözött és a Vardar folyó környékén megtelepedett magyar (székely?) népség vezérével. Őreá vonatkozhat az Anonymusnál található *Csabamagyarja* („Sobamogera”) kifejezés, valamint a Kézai által idézett székely közmondás: „Akkor térj vissza – mondják a távozonak –, amikor majd Csaba visszatér Görögországból”.¹⁵ A krónikaíró tehát e X. századi Csabával kapcsolatos székely mondát ismerhette, amelyet igyekezett egyeztetni a *Jordanes* „Getica” című művében leírtakkal. Ezt a törekvését is megkönnyítették bizonyos látszólagos

hasonlóságok: „A hun-történet írója ugyanis a jordanesi Attila keletre költöző fiát azonosította a népmonda keletre költözött Csaba vezérével”.¹⁶ Erre – valamint a székelyek huntörténetbeli szerepeltetésére – ismét csak azért volt szükség, hogy biztosítva legyen a közvetlen kapcsolat Attila kora és az Árpád-féle honfoglalás között, hogy szilárdan álljanak a magyar honszerzés „jogi” alapjai.

A székelyek „hun” hagyományát (és származását) tehát nem támasztják alá források,¹⁷ a Csaba-monda ebben a formájában középkori értelemben vett tudós kombináció eredménye, s nem támogatják ezt az elképzelést a régészeti megfigyelések sem;¹⁸ így e nagy múltú teóriát a patinás, de történelmileg igazolhatatlan tradíciók közé kell sorolnunk.¹⁹

2. A „kettős honfoglalás”

A László Gyula nevéhez fűződő „kettős honfoglalás” koncepciója a székely-kérdés történetében az utóbbi évtizedek egyik önálló – bár nem előzmények nélküli – fejezetét képezi. Az elmélet – melynek feltevés jellegét maga a szerző szokta hangsúlyozni – 1970-ben látott először napvilágot, s nem sokkal megjelenése után vitát kavart, mely a mai napig sem ült el egészen.²⁰ A szerteágazó teória lényege a következő: 670 táján az akkor avar fennhatóság alatt álló Kárpát-medencébe új etnikum érkezett, a „késő avarok”. Az ő régészeti hagyatékuk és az Árpád-féle honfoglalás magyarjainak a lelőhelyei – László Gyula megfigyelése szerint – fő tömbjeikben kiegészítik egymást. Ezt az állapotot vetítette rá azután arra a térképre, amelyet *Kniezsa István* készített,²¹ a XI. századi magyar nyelvterületről (jórészt a helynevekre támaszkodva). A szerző szerint az összehasonlítás nyomán az említett lelőhelyek kirajzolják a Kniezsa által felállított nyelvhatárt, ami azt jelenti, hogy a „késő avarok” magyarul beszéltek, és nagy számban megérvén a honfoglalás korát, csatlakoztak Árpád népességéhez. E korai onogur-magyar népességben látja László Gyula a székelyeket, akiket az ország szélein, a gyepűkön telepítettek le.

A „kettős honfoglalás” elméletét – vagy legalább is annak bizonyos elemeit – többen elfogadták, még több azonban azon kutatók száma, akik nyomós ellenérveket hoztak fel a koncepcióval szemben.²² A bírálatok rámutattak arra, hogy László Gyula módszertani hibát követett el akkor, amikor a XI. századi állapotokat tükrözni kívánó Kniezsa-térképre minden megkötés nélkül rávetítette a jóval korábbi leletanyagot, miközben kételyek merültek fel a térkép nyelvészeti megalapozottságával szemben is. Kritika érte a szerzőt a történeti források kezelése (a krónikákban található különböző téves évszámvariánsokra való támaszkodás, valamint megbízhatatlan kútfők felhasználása) miatt, illetve a történeti szociológia eredményeinek a figyelmen kívül hagyásáért. Kifogásolták nyelvészeti szempontból, hogy a korai „magyaroknak” tulajdonított hely- és személynévek bizonyítványaként csak kései (XI–XIII. századi) forrásokra támaszkodik a szerző. Régészek megkérdőjelezték, hogy a „kései avarok” valóban nagy számban érték meg a honfoglalást, illetve azt, hogy azon a területen, ahol e népesség kialakulása végbement, valaha is finnugor nyelvű tömegek éltek. Antropológiai oldalról arra mutattak rá, hogy a honfoglaló magyarság és a Kárpát-medencében talált populáció embertani képe eltér egymástól.

A lecsitolni látszó vitába *Engel Pál* 1990-ben kifejtett állásfoglalása hozott újabb fejleményt.²³ Ő „a székelyeket ugyanúgy a magyarságtól megkülönböztetendő népek tartja, mint a besenyőket vagy a kunokat, de a maga részéről lehetetlennek véli, hogy eredetileg török nyelvűek voltak”. Bár magyar etnikumúak, de „kizártnak tartja, hogy a honfoglaláskor költöztek be, mert sem a török nyelvű kabarokhoz, sem a magyar törzsekhez nem sorolhatók”. A székelyeket a magyar törzsekétől eltérő, sajátos kapcsolat fűzte a türkökhöz vagy a kazárokhoz (rovásírás). „Mindezt nem látja okát, hogy kételkedjék abban a hagyományban, amely szerint a honfoglaláskor már itt tartózkodtak.” Mivel „jelentős számú magyar nyelvű avar népesség élt a Kárpát-medencében a magyarok bejövetelkor”, konklúziója szerint „a késő avarok és a székelyek azonosak”.²⁴

↑ ↓ Engel gondolataira *Fodor István* reflektált;²⁵ arra mutatott rá, hogy sem történeti, sem régészeti források nem igazolják az avarok nagy tömegben való fennmaradását a X. századig. A kútfők azon híradását, miszerint *Nagy Károly* frank császár és *Krum* bolgár uralkodó súlyos embervesztéssel járó vereségeket mértek az avarságra a VIII–IX. század fordulója körül, a régészeti leletek is alátámasztják, hiszen „mindaddig egyetlen avar közösség temetője sem követhető teljes bizonyossággal a 10. századig”.²⁶ Bár a Nyugat-Dunántúlon igazolható bizonyos avar csoportok továbbélése, és ez feltételezhető az Alföld egyes vidékeiről is, a megmaradt lakosság nagy része azonban minden valószínűség szerint a IX. század folyamán beolvadt a jövevény szláv-ságba. Annak feltételezését sem engedik meg az írott források, hogy a magyarok már a IX. századot megelőzően megjelentek volna a Kárpátok közelében vagy azokon belül, mivel őseink e tájékon való legkorábbi kalandozását is csak a 830-as évekre helyezi egy bizánci kútfő. Igazolhatatlan továbbá a kései avarok magyar nyelvűsége, s nem állítható ez a székelyek őseiről sem, akik Fodor felfogása szerint bolgár-török származásúak voltak, de a honfoglalás idejére már jórészt elmagyarosodtak, így Erdélybe való telepítésükkor, a XI–XII. században már mai nyelvükön beszéltek.

Magunk egyetértünk Engel Pálnak azzal az észrevételével, „hogy a székelység eredetileg a magyarságtól etnikailag és társadalmilag világosan elkülönülő csoport, magyarán különálló nép volt”²⁷, nem tartjuk ugyanakkor meggyőzőnek (e megállapítás fényében meglepőnek tűnő) következtetését, miszerint „az etnikumuk magyar volt”²⁸. Amint erre már Fodor István is utalt, a székelység eredeti magyar nyelvűségét nem lehet a jóval későbbi állapotok alapján bizonyítani, hiszen az első, vitathatatlan hitelű, összefüggő székely nyelvemlék csak a XVI. század elejéről származik, s a székely hely-, illetve személyneveket tartalmazó oklevelek sem régebbiek (egy kivételével) a XIII. századnál. A XII–XIII. századi – feltételezhető – magyarnyelvűségnek nincs bizonyító ereje a székelység különállására utaló (Engel által is említett) jelekkel szemben. (Amennyiben a rovásírás a korai időszakig visszavezethető, s ténylegesen a székelységhez köthető, úgy ezt is e jelek közé kell sorolnunk.²⁹) Nem osztjuk a szerzőnek azt az álláspontját sem, mely szerint „nem látja okát, hogy kételkedjék abban a hagyományban, amely szerint a honfoglaláskor már itt tartózkodtak” [a székelyek – K. Z.].³⁰ A korábban már kifejtettek értelmében, ha létezett is valamilyen székely hagyomány, az legfeljebb

X. századi szereplők és események köré fonódott; ezt azután az évszázadokkal későbbi krónikások már saját felfogásuknak megfelelően használták fel.

Mindezek alapján úgy véljük, hogy a „kései avar”-székely azonossággal szemben felmerült súlyos problémákat és ellenvetésekkel Engel Pál – több szempontból elgondolkodásra készítő – feltevésének sem sikerült semlegesítenie, így a „kettős honfoglalás” nagy lélegzetű elméletét a továbbiakban sem tudjuk a székelykérdést megoldó kulcsnak elfogadni.

3. Magyareredet

Napjainkban a székelység származását firtató irányzatok közül kétségkívül a magyar és a csatlakozott katonai segédnépi eredetet vallók rendelkeznek a legtekintélyesebb tudományos vétezzettel. A „tősgyökeres” magyareredetvel kapcsolatos elméletek szintén több évszázados múltra tekinthetnek vissza; a manapság érvényben levők egyik fontos jellegzetességét abban határozhatjuk meg, hogy tartóoszlopaikat elsősorban nyelvészeti és régészeti fogantatású érvek képezik.³¹ Nyelvtörténeti oldalról általában a székelység eredeti nyelvére vonatkozó vizsgálatok jelentik a kiindulópontot: „bizonyossággal állíthatjuk, hogy anyanyelvileg a székelység betelepülésekor magyar, hiszen különben a hely- és személynévanyag is más lenne”.³² „Ha török eredetűek lettek volna, kitől, hogyan és mikor lett volna idejük magyarul megtanulniuk?”³³ A hely- és személynévi anyag, valamint a nem- és ágnevek kutatása mellett a nyelvjárások összehasonlítása is fontos szerepet tölt be e koncepciókban: a székelyek „nyelvjárási alapon tisztán megállapíthatóan a magyarság különböző rétegeiből megszervezett határőr csoport voltak, akik nyugaton is ónási határőr telepeket alkottak”.³⁴ Ami a székely elnevezést illeti, ezt a magyar eredetét valló kutatók többnyire nem önálló népnévről, hanem a sajátos társadalmi helyzetből, katonáskodásból eredő foglalkozásnévről tartják.³⁵

Régészeti szempontból a X–XIII. századi magyar hagyaték és a székelységnek tulajdonítható leletanyag egyezését többen döntő jelentőségű mozzanatnak tartják az eredetkérdést illetően: „A magyartól eltérő etnikumra utaló régészeti következtetések ... az Árpád-kori székelység tárgyi hagyatékából nem vonhatók le, a feltárt leletek nem különböznek a történeti Magyarország bármely más pontján kiásott tárgyaktól... Az idegen eredetet nem igazoló, negatív régészeti adatok azok véleményét erősítik, akik szerint a székelység a magyar honfoglalás után nem külön etnikum, hanem határvédő magyar népcsoportokból a központi hatalom által szervezett népesség volt”.³⁶

Az eredetkérdés alapvető dilemmájában, vagyis, hogy e népességnek a középkorban megfigyelhető társadalmi, szervezeti különállása etnikai alapokra vagy sajátos életformára, foglalkozásra vezethető-e vissza, a magyar származást vallók az utóbbi álláspontra helyezkednek. Bár időnként olvashatók olyan sommás vélekedések, miszerint a székelység idegen (török) származásával kapcsolatos, „semmi nyomós érveléssel nem támogatható feltevést ma már csupán tudománytörténeti érdekességnek, de semmiképpen sem valóságnak kell tekintenünk”,³⁷ illetve, hogy ezek a koncepciók „nem egyebek bizonytalan elméleteknél”,³⁸ magunk egyáltalán nem látjuk e kérdést lezártnak. A magyar eredetet bizonyítani hivatott érvekkél szemben ugyanis több kifogás is megfogalmazódik. A székelység nyelvére vonatkozó írott források – mint már

erre utaltunk – meglehetősen késeiek: a hely- és személyneveket tartalmazó oklevelek zömükben nem régebbiek a XIII. századnál, míg összefüggő, bizonyíthatóan székely nyelvemlékek csak a XVI. század kezdetétől fogva maradtak fenn. Bármekkora hagyományörző erőt is tulajdonítsunk a nyelvjárásoknak, igencsak kockázatos vállalkozás a honfoglalás után hatszáz évvel keletkezett nyelvemlékekből, illetve a mai nyelvi állapotból a székelység eredetére vonatkozó nagy horderejű következtetéseket levonni. A származás kérdését egyébként az sem oldja meg, ha elfogadjuk a székelyek XII–XIII. századi magyar nyelvűségére vonatkozó állítást. *Fodor István* is figyelmeztetett arra, hogy egy, a Kárpát-medence megszállását megelőzően a magyarsághoz csatlakozott népcsoportnak több évszázad is a rendelkezésére állt a nyelvi asszimilációhoz. E vonatkozásban egyébként a legkézenfekvőbb analógiát a *kabarok* nyújtják, akik a honfoglalást megelőzően, pontosan nem ismert időpontban (feltehetőleg az új hazába való költözés előtt néhány évtizeddel) csatlakoztak a magyarokhoz, s akikről a X. század közepén már azt írja *Bíborban-született Konstantín* bizánci császár, hogy „a kazárok nyelvére is megtanították ezeket a türköket [*magyarokat* – K. Z.], és mostanáig használják ezt a nyelvet, de használják a türkök másik nyelvét is”.³⁹ Vagyis az eredetileg a magyartól eltérő (valamilyen török vagy iráni) nyelven beszélő kabarok mintegy száz év leforgása alatt elérték a bilingvizmus állapotát, majd pedig teljesen elmagyarosodtak. Ez a folyamat oly mértékben sikeres volt, hogy – bár történetek rá kísérletek – sem a nyelvjárások kutatása, sem más nyelvtörténeti vizsgálat nem tudta meggyőzően különválasztani a kabarokat a magyarságtól. A *székely* nevet illetően pedig az a legfőbb probléma, hogy a sok megfejtési kísérlet ellenére a mai napig sincs hitelt érdemlő, elfogadott etimológiája;⁴⁰ addig viszont, amíg ilyenekkel nem rendelkezünk, nem fogadhatjuk el a *foglalkozás-névvel* kapcsolatos bizonytalan magyarázatokat, s csak annak tekinthetjük ezt az elnevezést, ami: egy önálló népesség jelölőjének, vagyis *népnévnek*. Hiányoznak ráadásul azok a széleskörű, speciális vizsgálatok, amelyek arra lennének hivatottak, hogy kimutassák a székelységnél azon nyelvi, szerkezeti stb. jelenségek meglétét vagy hiányát, amelyek segíthetnének eldönteni az esetleges nyelvcsere kérdését; fontos lenne annak tisztázása is, hogy a nyelvjárási egyezések valóban a közös területről való származást bizonyítják, vagy pedig arról (a több helyütt is megfigyelhető) jelenségről van szó, hogy a peremvidékek dialektusaiban tényleges kapcsolatok nélkül is kialakulhatnak hasonló sajátosságok.

Hasonló jellegű problémák merülnek fel az archeológiai érvekkel szemben is. A székely és a magyar leletanyag azonosságára való hivatkozás azért nem fogadható el döntő bizonyítékként, mert az így érvelő kutatók maguk hívják fel a figyelmet arra, hogy „a magyar honfoglalók régészeti hagyatékában nem lehet elkülöníteni «török» és «finnugor» emlékeket, ami természetesen nem jelenti azt, hogy különböző sztyepei népelemek nem társultak már a honfoglalás előtt a magyarokhoz”.⁴¹ Ismételten a kabarokra szeretnénk utalni, akik nemcsak nyelvtörténeti, de régészeti szempontból is kisiklanak a kutató törekvések elől; ha az írott források és az Anonymus által felhasznált bizonytalan hagyomány (hét „kun” vezér csatlakozása a honfoglalókhoz) nem őrzik meg emléküket, ma már nagy valószínűséggel semmit sem tud-

nánk róluk. Ugyanígy megfoghatatlan ezekkel az eszközökkel a székelység származása is; nemcsak a „székely” és „magyar” régészeti hagyaték szétválasztása ütközik nehézségekbe, de ahol egyes vélemények „székely-magyarokat” látnak,⁴² ott mások olyan „11–12. századi régészeti horizont” meglétét sejtik, amelyik nem a székelységhez, hanem a még vármegyei keretek között élő magyar népességhez köthető;⁴³ de vitatott a székelységgel kapcsolatba hozható középkori várak eredete és funkciója is.⁴⁴

Mind a nyelvtörténet, mind pedig az archeológia értékes segítséget tud nyújtani a székelység korai történetének a vizsgálatához: az előbbi főleg a nyelvi sajátosságok kutatása révén, az utóbbi pedig a településkép változásainak feltárása, a használati tárgyak, eszközök stb. bemutatása útján. Bármilyen fontosak is azonban ezek az információk, a fentebb körvonalazott problémák is bizonyítják, hogy az ily módon nyerhető ismeretanyagoknak megvannak a maga nehezen áthágható korlátai. Mondjuk ki világosan: a nyelvtörténet és a régészet – legalább is jelenleg – önmagában nem alkalmas a székelykérdés megoldására. Természetesen nem e diszciplínák és eredményeik lebecsüléséről van szó (ahogy ezt néhány szemrehányó hangvételű írás sugallja), s nem is az egyes tudományágak szembeállításáról vagy rangsorolásáról (miként ezt éppen a szemrehányások egyik-másik megfogalmazója teszi), hanem arról az időnként figyelmen kívül hagyott alapelvről, hogy bonyolult történelmi problémák megoldását – amilyen a székelykérdés is – nem lehet a történeti források háttérbe szorításával megkísérelni.

4. Csatlakozott katonai segédnép

Azok az irányzatok, amelyek a székelyekben a honfoglalást megelőzően a magyarsághoz csatlakozott törökös jellegű katonai segédnépet látnak,⁴⁵ általában abból indulnak ki, hogy a középkori kiváltságok, társadalmi, jogi, területi stb. különállás etnikai alapokra vezethetők vissza. E felfogás értelmében az eredetileg katonai segédnépi feladatokat ellátó székelység nyelvi asszimilációja után is folytatta határőri, katonáskodó tevékenységét, megőrizte, illetve továbbfejlesztette az ehhez kapcsolódó kiváltságait. Napjainkban az az elmélet tekinthető a legerterjedtebbnek, amely a bolgár-török (volgai bolgár) 's.g.l-'s.k.l törzstől származtatja a székelyeket. E törzs – melynek nevét eszékél, eszkil, iszikil stb. formában szokták olvasni – és a székelység rokonságát a két név összehasonlítása, valamint a jó történeti megfelelések alapján fogadja el a kutatók egy része: „az a körülmény, hogy Magyarországon a volgai bolgár törzsek töredékei megtalálhatók, hogy a székely népnév levezethető az eszkil-bolgár törzs nevéből, hogy a székelyek adózása egyezik az eszkil-bolgárok adózásával, végül, hogy Etelközben észak felé eszkil-bolgárok laktak a magyar törzsek mellett, arra mutat, hogy a székelyek eredetét egy csatlakozott eszkil-bolgár törzsben keressük”.⁴⁶

A sok szempontból meggyőző elmélettel szemben azonban nyelvészeti oldalról merültek fel olyan problémák, amelyeket még nem sikerült megnyugtatóan tisztázni. Főleg az okozza a nehézséget, hogy a bolgár törzsnév újabban rekonstruált alakja Áskül,⁴⁷ amelyből a székely népnévet nyelvtörténetileg nehéz megmagyarázni.⁴⁸ Így az egyeztetési problémák kiküszöböléséig

ezt az elméletet sem tarthatjuk a székelykérdés minden szempontból kielégítő megoldásának.

Magunk – részben a korábbiakban már kifejtettek értelmében – úgy látjuk, hogy pillanatnyilag a történeti források nyújthatják a leginkább használható (bár sajnálatosan hézagos) információkat az eredetkérdés megközelítéséhez. (Természetesen emellett messzemenően figyelembe kell venni a településtörténet, nyelvjárások, hiedelmek stb. vonatkozásában a régészet, nyelvtörténet, néprajz és más tudományágak tanúságát is.) Mivel arra a kérdésre, hogy „Kik a székelyek?”, az írott kútfők sem tudnak közvetlen és pontos választ adni, a kérdésfeltevés módosításával arra kell feleletet keresni, hogy „Minek tekintették a kortársak e népcsoportot, milyen szemlélet nyilvánult meg irányukban?”. A XII–XIV. századi elbeszélő források és a székelyekre vonatkozó korabeli oklevelek eltérő jellegük és egymástól való függetlenségük folytán szépen kiegészítik egymást, s eligazíthatnak bennünket e problémában.⁴⁹

A székelyekre vonatkozó legkorábbi írott feljegyzések két XII. századi ütközet, az 1116. évi Olsava és az 1146. évi Fischa folyók menti csaták leírása kapcsán maradtak ránk. A csehek és a németek elleni háborúk során lezajlott összecsapásokat részletesen elbeszéli a XIV. századi krónikakompozíció, amelynek e részei – legalább is részben – a XII. században keletkeztek, illetve ebből a korból származó feljegyzésekre vezethetők vissza.⁵⁰ A kútfő a magyar sereg elővédjeként említi a székelyeket és a besenyőket, s dicstelen katonai szereplést tulajdonítva nekik „hitvány”, „gaz” („*pilissimi, pessimi*”) jelzőkkel minősíti őket. Külön érdekessége az 1146. évi ütközet leírásának, hogy a krónika a székelyeket és a besenyőket a magyar sereg szokásos elővédjének tartja, s határozottan megkülönbözteti őket a magyaroktól: „[a besenyők és a székelyek – K. Z.] szokás szerint a magyar csapatok előtt jártak („*qui more solito preibant agmina Hungarorum*”). És ekkor, mielőtt a magyarok ütközetbe kezdtek volna, néhány magyar csapat is megrémült a teutonok dühétől”.⁵¹ A csatákat elbeszélő külföldi krónikások (a cseh *Cosmas Pragensis* és a német *Freisingi Ottó*) az eseményekkel csaknem egy időben írták műveiket,⁵² annak ellenére jól kiegészítve a magyar kútfőt, hogy nem említik név szerint a székelyeket, illetve a besenyőket: Cosmas „*hospitum legiones*”-nek (idegenek, vendégtelepesek csapatainak) nevezi az előhadat, Freisingi Ottó pedig arról tudósít, hogy az elővéd külön ispánok vezetése alatt harcolt, és a feladata az volt, hogy íjaival távol tartsa az ellenséget a magyar hadsoroktól. (Mind a két külföldi kútfő cáfolja viszont a hazai krónika azon beállítását, miszerint a székelyek és a besenyők rosszul vagy gyáván harcoltak volna.) Az egymástól független XII. századi elbeszélő forrásokból nyerhető kép szerint tehát a székelyek ekkoriban a magyar haderő elővédjét alkották, vagyis olyan feladatot láttak el, amely általában a könnyűfegyverzetű csatlakozott katonai segédnépeknek jutott osztályrészül; úgy tűnik, hogy a kortársak határozottan megkülönböztették őket a magyaroktól, akiktől szervezetenként is különálltak.

Nem mondanak ellent ennek a képnék a XIII–XIV. századi kútfők sem. Bár Anonymus és Kézai Simon mesés hun rokonítása nem állta ki a történeti kritikát, mind a ketten megőrizték annak emlékét, hogy a székelyek *csatlakoztak* a magyarokhoz; Kézai II. András 1217–1218. évi kereszteshadjáratának elbeszélésekor is külön említi a magyarokat és a székelyeket: a király

a Szentföldön „a magyarokkal és a székelyekkel megfutamította a babiloni szultán seregét”.⁵³ A XIII. század második felében a csehek és az osztrákok ellen zajló háborúknak is gyakori résztvevői voltak a székelyek, akiket külföldi kútfők is megemlítenek a magyar sereghez tartozó segédcsoportok között.⁵⁴ Rendkívül tanulságos még e szempontból egy XIV. századi elbeszélő forrás, a *Névtelen Minorita* töredékesen ránk maradt krónikája, amely arról ad hírt, hogy 1345-ben „a székelyek az akkoriban köztük levő kevés magyarral kivonultak a tatárok ellen, s kardjukkal megszámlálhatatlan tatárt vágtak le”. Majd később hozzáfűzi: 1346-ban „a székelyek *egyedül* [kiemelés tőlem – K. Z.] nyomultak be nagy sokasággal a tatárok említett földjére, s ott csatát vívtak”, sok ellenséget megölve.⁵⁵ Mindez talán bizonyítja, hogy a XIII–XIV. századi elbeszélő források, hasonlóan a korábbiakhoz, nem egyszer határozott különbséget tesznek a székelység és a magyarok között, az előbbieket a katonai segédnépek között mutatva be, akik önálló hagyományokkal rendelkeznek, s akik csatlakozásának emlékét megőrizte a tradíció.

Főntos figyelembe venni az oklevéllekből nyerhető információkat is, hiszen e forráscsoport más jellegű ismeretekkel szolgálhat, mint az elbeszélő kútfők: a diplomák bizonyos jogi aktusok kellékei voltak (birtokadományozás, privilégiumok elnyerése stb.), kiállítói a meglévő jogi állapotok, változások, esetleg az előzmények rögzítésére törekedtek, nem volt céljuk olyan jellegű torzítások elkövetése, amilyenekkel gyakran találkozhatunk a középkori krónikásoknál. Különösen érdekesek a tatárjárás előtti, legkorábbi székely vonatkozású oklevelek. Ezek közül a legrégebbi a bakonybéli alapítólevél vitatott hitelű Szent László-kori megerősítése, amely *Székely* személynévvel tartalmaz *Scicul* formában; ugyanez a név *Scichul* alakban szerepel II. Béla 1131 körül keletkezett diplomájában.⁵⁶ Egy 1210 táján játszódó esemény kapcsán tesz említést IV. Béla későbbi okirata az erdélyi székelyek első ismert hadjárataról, amelyre Iwachin szebeni ispán szászokból, románokból és besenyőkből álló seregében került sor („*Saxonibus, Olacis, Siculis et Bissenis*”).⁵⁷ Vilmos erdélyi püspök 1213-ban lemond a Barcaságból származó tizedről a Német Lovagrend javára, kivéve, ha magyarok vagy székelyek („*quod si Vngaros vel Siculos*”) jönnének az említett területre, ők továbbra is a püspöknek tartoznak fizetni.⁵⁸ A *Várad Regestrum* 1217-ben „Székelyszáz” nevezetű száznagyságot („*de centorionatu Sceculzaz*”), azaz katonai egységet vagy körzetet említ,⁵⁹ míg II. András 1222. évi oklevelében, illetve az 1224-ben kiadott *Andreanumban* a székelyek földjeiről esik szó (1222: „*terram Siculorum*”, 1224: „*terra Syculorum terrae Sebus*”).⁶⁰ IV. Béla 1235-re keltezett diplomájában történik említés Bogomeriusról, a székelyek ispánjáról és vezérééről („*Bogomerium, filium Zubuslay, comitem et ductorem Siculorum*”).⁶¹

Milyen következtetéseket vonhatóak le ezekből az adatokból? Először is az, hogy a *székely* népnévnek már léteznie kellett legkésőbb a XII. század elején; addig ugyanis, amíg az elnevezést nem sikerül hitelt érdemlően valamilyen foglalkozásnévvel vagy a régi magyar nyelvben használatos főnévvel egyeztetni, addig csak annak tarthatjuk, ami már évszázadok óta: egy népcsoport jelölőjének, vagyis önálló etnonimnek, amelynek vannak személynévi és (a későbbi oklevelekben felbukkanó) helynévi változatai is. Márpedig, ha a népnév létezett, akkor léteznie kellett a XII. század elején (de minden való-

színűség szerint már jóval korábban is) az ezt viselő népcsoportnak, a székelységnek is. Nem áll ezzel a megállapítással szemben a Vilmos püspök 1213. évi diplomájában szereplő „magyarok vagy székelyek” kitétel sem, amely – miképpen ez a tágabb szövegekörnyezetből kiderül – nem a két népesség közé tesz egyenlőségjelet, hanem a püspöknek a Barcaságon kívüli népelemek további adóztatására vonatkozó igényét fejezi ki. Fény derül az oklevelekből arra is, hogy a székelyek (hasonlóan a románokhoz és a besenyőkhöz) önálló földterületekkel rendelkeztek, a magyar lakosság viszont a megyei szervezet keretei között élte életét. E sokat hadakozó népcsoport katonai szervezete is eltér a magyarságtól: feltűnő, hogy az erdélyi székelyek első ismert hadjárata csupa idegen népelem társaságában kerül sor, Bogomerius személyében pedig minden valószínűség szerint az első, név szerint ismert székelyispánt (az oklevelekben meggyökeresedett latin terminológiával: *comes Siculorum*) láthatjuk, a legfőbb katonai, bírói elöljárót. A Váradi Regestrum adata arra világít rá, hogy önálló katonai egységekbe (esetleg körzetekbe) szervezték őket. A tatárjárást követően egyre inkább megszaporodó oklevelek betekintést engednek a székelység sajátos adózásába, az egyre inkább kikristályosodó kiváltságokba, az idegen etnikumok (szászok, kunok stb.) területi-közigazgatási-katonai-bíraskodási autonómiáját megtestesítő szék-rendszernek a székelységnél történő megjelenésébe.

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a székelyekre vonatkozó XII–XIV. századi elbeszélő források és oklevelek egy önálló népnévvel, saját hagyománytudattal rendelkező, katonáskodó, a magyarságtól területileg, közigazgatásilag elkülönülő, sajátos jogállású népesség képét rajzolják meg. Ez pedig nem írható a krónikások tudatlanságának vagy torzító szándékainak a számlájára, s nem magyarázható egyfajta könnyűlovas-íjász alakulat államalapítás körüli verbuválásával sem. Ha a különböző időpontokban keletkezett, egymástól jórészt független kútfők sokoldalú tanúvallomását komolyan vesszük, akkor csak arra gondolhatunk, hogy a székelység eredetileg egy önálló nép (vagy törzs) volt, amely még a honfoglalás előtt csatlakozott a magyarsághoz. Bár a források nem árulják el, hogy pontosan milyen népességről van szó, számos jel (a magyarság steppei környezete, a székely nem- és ág-szerkezet, esetleg a rovásírás) arra utal, hogy török (legalább is törökös) környezetben kell a székelyek őseit keresni. E népcsoport a honfoglalást követően nyelvileg ugyan teljes mértékben asszimilálódott a magyarsághoz, s régészeti hagyatéka sem tér el a „Hétmagyar” törzsszövetségétől, sokáig megőrizte azonban önálló hagyományait, katonáskodó életmódját és szervezeti különállását. A kezdeti jogi státusát a csatlakozott vagy hódoltatott katonai segédnépek – alapvetően nem sok privilégiumot biztosító – helyzetéhez lehetne hasonlítani (erre utalnak a krónikában igaztalanul használt dehonesztáló jelzők is). A XII. század első negyedét (az utolsó besenyő csoportok bevándorlását) követően megszűnt a könnyűlovas-íjász fegyvernem utánpótlását biztosító népelemek beköltözése – a következő hullámot majd a kunok fogják jelenteni a tatárjárás előestéjén –, ami az e harcmodort képviselő hazai elemek, köztük a székelyek szerepének a felértékelődéséhez vezetett.⁶² Ebben az időben kezdődhetett el a kiváltságok megszerzése, illetve a meglévők megerősítése (például a székelyispáni tisztség kialakulása); majd a folyamat a tatár-

járást követően felerősödött (csak példaként: vátyi székelyek személyes hadbaszállásra feljogosító kiváltságlevele, Aranyos föld elnyerése, a szék-rendszer kialakulása stb.). Az etnikai jellegű privilégiumok a XIV. századtól (de bizonyos szempontból már a XIII. század végétől) rendi kiváltságokká alakultak, s ekként maradtak fenn végig a középkor folyamán, valamint (többszörös módosulás után) az újkor nagyobb részében is, hogy azután a XVIII–XIX. század fordulójától a székelység részt vegyen a modern értelemben vett magyar nemzet kifermálódásában, és annak sajátos részét alkossa a mai napig.

Ez az a határ, ahol a problémakör vizsgálatában jelenleg megállunk, s egyelőre csak jelezzük, hogy további kutatásoknak kell pontosítaniuk (ha lehetséges), hogy mely törzs vagy népesség tekinthető a székelység elődjének, de tisztázásra vár a kabarok és a székelység viszonya, az Erdélybe való település időrendje, valamint a társadalom- és a jogtörténet megannyi vitatott kérdése is, egyszóval azok a problémák, amelyek megoldása nélkül nem kaphatunk teljes képet a székelység középkori történetéről.

Jegyzetek

1. A székely-kérdéssel kapcsolatos kutatások utóbbi évszázadának az áttekintése 1985-ig: Kordé Zoltán: A székelykérdés története. Múzeumi füzetek 4. Székelyudvarhely, 1991. (Továbbiakban: Kordé: Székelykérdés.) Az azóta eltelt időszak egyes szakirodalmi termékeinek szubjektív értékelése: Bóna István: A székely-kérdés mai állása egy régész-történész szemszögéből. Korunk 1992. 1533–1536. (Továbbiakban: Bóna: A székely-kérdés.) Bóna szakmai szempontból kifogásolható felvetéseivel fűzött megjegyzésünk: A székely-kérdés buktatói. Válasz Bóna Istvánnak. Korunk 1994. (megjelenés előtt).
2. A magyarság etnogenezisével foglalkozó újabb szakirodalomból: Kristó Gyula: Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig. Bp. 1980. (Továbbiakban: Kristó: Levedi.); Bartha Antal: A magyar honalapítás. Bp. 1987. (Továbbiakban: Bartha: Honalapítás.); Szűcs Jenő: A magyar nemzeti tudat kialakulása. Magyar Őstörténeti Könyvtár. Szeged, 1992. (Továbbiakban: Szűcs: Nemzeti tudat.); Fodor István: A magyarság születése. Magyarország krónikája 1. Bp. 1992. (Továbbiakban: Fodor: Magyarság születése.); Kristó Gyula: The Hungarians in the Ninth Century. (Megjelenés előtt.) (Továbbiakban: Kristó: Hungarians. Ezúton is szeretnénk köszönetet mondani a szerzőnek, hogy kéziratban levő munkáját a rendelkezésünkre bocsátotta.) A székely identitástudat alakulására vonatkozóan lásd Herman Gusztáv Mihály: Rendiség és nemzetiségi indentitástudat a székelyeknél c., e számunkban megjelent tanulmányát.
3. Néhány, a székelység hun rokonságát elfogadó munka az utóbbi évtizedek – különböző színvonalat képviselő – irodalmából: Pais Dezső: A magyarsággal kapcsolatos IX–X. századi népelemek és népmozgalmak. A székelyek eredetéhez és a székelység kialakulásához. Magyar Nyelv 1967. 71–73.; Dümmerth Dezső: Az Árpádok nyomában. Bp. 1977.; Balás Gábor: A székelyek nyomában. Bp. 1984.; Uő.: A székelyek. In: Magyarra lett keleti népek. Bp. 1988. 16–55.; Balás Gábor–Mester Miklós: Székely szervezetek. In: A székely művelődés évszázadai. Bp. 1988. 13–40.; Kiszely István: Honnan jöttünk? (Elméletek a magyarok őshazájáról). Bp. 1992. Itt kell megemlítenünk, hogy a „kettős honfoglalás” elméletét 1970-ben kifejítő László Gyula (e teóriáról a későbbiekben még szó lesz) már korábbi, ismert művében kidolgozta a hun-avar-székely azonosság tételét: A honfoglaló magyar nép élete. Bp. 1944. 97., 101.

4. Gabriel Silagi-László Veszprémy: Die „Gesta Hungarorum” des anonymen Notars. Ungarns Geschichtsschreiber. Band 4. Sigmaringen 1991. 116. (Továbbiakban: Silagi-Veszprémy: Anonymus.) Magyar fordítás: A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Kortársak és krónikások híradásai. Szerk. Györfly György. Bp. 1975. 174. (Továbbiakban: MEH.)
5. E. Szentpétery: Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum. (Továbbiakban: SRH.) I. Bp. 1937. 162–163. Magyar fordítás: A magyar középkor irodalma. Bp. 1984. 132–133. (Továbbiakban: Magyar középkor.)
6. A székely-kérdés korábbi történetére lásd Ember Ödön: A székelyek eredetének irodalma és annak hatása a nemzeti népi törekvésekre. Bölcsészdoktori értekezés. Debrecen 1940.
7. Hunfalvy Pál: Magyarország ethnographiája. Bp. 1876. 299.
8. A Hunfalvy és Szabó Károly közötti vita története: Kordé: Székelykérdés. 7–18.
9. Az Anonymus-kérdés irodalma: Csapodi Csaba: Az Anonymus-kérdés története. Gyorsuló idő. Bp. 1978. A megjelenés óta eltelt időszak fontosabb munkái: Kristó Gyula: Szempontok Anonymus gestájának megítéléséhez. In: Tanulmányok az Árpád-korról. Nemzet és Emlékezet. (Továbbiakban: Kristó: Tanulmányok.) Bp. 1983. 369–392.; Györfly György: Anonymus. Rejtély avagy történeti forrás? Válogatott tanulmányok. Bp. 1988.; Vékony Gábor: Anonymus kora és korhúsége. Életünk 1991. 58–73., 135–158., 263–275., 355–375.; Silagi-Veszprémy: Anonymus.
10. Györfly György: Krónikáink és a magyar őstörténet. Bp. 1948. 38–47. (Továbbiakban: Györfly: Krónikáink.) Kristó: Levedi. 133–136.; Szűcs: Nemzeti tudat. 129–132.
11. Anonymus és a hun-történet kapcsolatára, valamint a székelyek szerepére a gestában: Györfly: Krónikáink 129–146.; Uő.: A honfoglalás és megtelepedés története kapcsán a székely eredetkérdésről. In: A magyarság keleti elemei. (Továbbiakban: Györfly: Keleti elem.) Bp. 1990. 80.; Kristó Gyula: Volt-e a magyaroknak ősi hun hagyományuk? In: Tanulmányok. 313–329.
12. Horváth János: A hun-történet és szerzője. Irodalomtörténeti Közlemények 1963. 446–476. (Továbbiakban: Horváth: Hun-történet.)
13. SRH I. 141. Magyar fordítás: Magyar középkor 115.
14. Györfly: Krónikáink. 29–31.
15. Aventinus híradása: Albinus Franciscus Gombos: Catalogus fontium historiae Hungaricae. (Továbbiakban: G.) I. Bp. 1937. 354. Anonymus adata: Silagi-Veszprémy: Anonymus 108. Kézai idézett helye: SRH I. 163., fordítása: Magyar középkor. 133. A X. századi Csabára vonatkozóan lásd Györfly: Krónikáink. 32–33.; Kristó: Levedi. 292.
16. Györfly: Krónikáink. 142.
17. Újabban felmerült olyan elképzelés, miszerint a bolgár-török származású székelyek mesterségesen kialakított Artila-hagyománnyal rendelkeztek a magyarokhoz való csatlakozásukkor (Kristó: Hungarians.), magunk azonban nem látjuk bizonyíthatónak, hogy az ide vonható forrásanyag a X. századnál régebbre visszamenő mozzanatot tartalmazna.
18. Bóna: A székely-kérdés 1529–1530.; Vélemények az eredetkérdésről. Rubicon 1992/3. sz. (Továbbiakban: Vélemények.) 28. (Benkő Elek írása.)
19. Kézai Simon krónikájára és a hun-történet hitelére vonatkozóan lásd Györfly: Krónikáink, Horváth: Hun-történet, Kristó Gyula: Kézai Simon és a XIII. század végi köznemesi ideológia néhány vonása. Irodalomtörténeti Közlemények 1972. 1–22.;

- Uő.: Volt-e a magyaroknak ősi hun hagyományuk? I. m.; Szűcs Jenő: Társadalom-elmélet, politikai teória és történetiszemlélet Kézai Gesta Hungarorumában. (A nacionalizmus középkori genezisének elméleti alapjai). Századok 1973. 569–643., 823–878.
20. László Gyula számos írásában foglalkozott a „kettős honfoglalás”-sal, illetve a koncepciót ért bírálatokkal. A fontosabbak, további bibliográfiái adatokkal: Kérdések és felvetések a magyar honfoglalásról. Valóság 1970. 48–64.; A „kettős honfoglalás”. Gyorsuló idő. Bp. 1978.; Östörténetünk. Egy régész gondolatai néppé válásunkról. Bp. 1981.; Baráti vita Kristó Gyulával. História 1983/1. 27–28.; Árpád népe. Bp. 1988.; A „kettős honfoglalás”: igen és nem. In: Óseinkről. Tanulmányok. Bp. 1990. 151–157.; A székelyek keletre telepítésének elméletéről. (Rögtönzött hozzászólás Benkő Loránd fejtegetéséhez.) Magyar Múzeum 1991. 160–161.
21. Kniezsa István: Magyarország népei a XI. században. In: Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. Szerk. Serédi Jusztinián. Bp. 1938. II. 367–472.
22. A „kettős honfoglalás” elméletét különböző oldalról bíráló állásfoglalások: Györfly György: A honfoglalásról újabb történeti kutatások tükrében. Valóság 1973/7. 1–16.; Uő.: MEH. Bevezetés a második kiadáshoz. 21–46.; Fodor István: Verecke híres útján... A magyar nép őstörténete és a honfoglalás. Magyar História. Bp. 1980. 238–240.; Kristó Gyula: Nyelv és etnikum. A „kettős honfoglalás” elméleti alapjaihoz. Szegedi Bölcsészmuhely '82. Szeged, 1983. 177–190.; Uő.: A „kettős honfoglalás” elméletéről. História 1983/1. 26–27.; Magyarország története tíz kötetben. I. Előzmények és magyar történet 1242-ig. Főszerk. Székely György. Bp. 1984. 328–329. (A vonatkozó rész Bóna István munkája.); Ligeti Lajos: A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban. Bp. 1986. 352–353. (Továbbiakban: Ligeti: Török kapcsolat.) Erdélyi István: A magyar honfoglalás és előzményei. Népszerű történelem. Bp. 1986. 131–137.; Bartha: Honalapítás. 73–78.
23. Engel Pál: A magyar őstörténet három problémája. História 1990/5–6. sz. 58–60.; Uő.: Beilleszkedés Európába, a kezdetektől 1440-ig. Magyarok Európában I. Bp. 1990. 102–106. (Továbbiakban: Engel: Beilleszkedés.)
24. Engel: Beilleszkedés. 106.
25. Fodor István: A kettős honfoglalás. Rubicon 1992/3. sz. 24–26.
26. I. m. 24.
27. Engel: Beilleszkedés. 102.
28. Uo. 106.
29. A rovásírás eredetének lehetőségeire, illetve kutatására: Sándor Klára: A székely rovásírás átvételének lehetséges útjai. In: Rovásírás a Kárpát-medencében. Magyar Őstörténeti Könyvtár 4. Szeged, 1992. 79–91.; Kósa Ferenc: Gondolatok a székely rovásírás kutatásának lehetőségeiről és módjairól. Uo. 69–77.
30. Engel: Beilleszkedés. 106.
31. A magyar eredetet valló fontosabb munkák: Balázs János: Levédia, Nyék...és a székelyek eredete. Magyar deákság. Anyanyelvünk és az európai nyelvi modell. Bp. 1980. 245–274. (Továbbiakban: Balázs: Levédia.); Mesterházy Károly: Nemzetiségi szervezet és az osztályviszonyok kialakulása a honfoglaló magyarságnál. Bp. 1980. 90–91. (Továbbiakban: Mesterházy, Nemzetiségi szervezet.); Benkő Loránd: A székelyek korai története. Nyelvünk és Kultúránk Tájékoztatója 1985. szeptember. 19–27.; Uő.: Adalékok a székelyek korai történetéhez. Új Erdélyi Múzeum 1990/1–2. füzet. 109–122. (Továbbiakban: Adalékok.); Uő.: Nyelvészeti adalékok a magyarság erdélyi megtelepedéséhez. Magyar Múzeum 1991. 52–61.; Uő.: Vélemények. 29.; Bóna István: Erdély rövid története. (Főszerk.: Köpeczi Béla.)

- Bp. 1989. 156.; Uő.: A székely-kérdés, i. m.; Uő.: A székelyek eredete. Rubicon 1992/3. sz. 27. (Továbbiakban: Bóna: Székelyek eredete.) Róna-Tas András: Németh Gyula és az erdélyi kérdés. Keletkutatás 1991. tavasz. 10–14. Benkő Elek: Vélemények. 28.; Uő.: A székelyek és a Székelyföld régészeti kutatásának eredményei és feladatai. (Az Actas jelen számában közölt tanulmány.)
32. Benkő: Adalékok. 115.
33. Balázs: Levédia. 269.
34. Benkő Loránd: Vélemények. 29.
35. Balázs János szerint a „székelyek neve tehát magyar eredetű, és megtelepedésükre, továbbá védelmi feladataikra utal” (i. m. 268.); Benkő Loránd felfogása értelmében „a székely népnév sem etnikumot, hanem *foglalkozást jelölt* eredetileg” (Adalékok. 121.). Bóna István véleménye pedig az, hogy a „*foglalkozást jelölt Székely...a Lövé, az Őr megfelelője... csak a határőrszervezet 12. századi áttelepítésének lezáródása után válik egy népesség csoportnévévé*” (A székely-kérdés, i. m.: 1536.); a *lövé* és a *székely* „szinonim fogalom. Mindkettő íjász határőrt jelentett, a lövé inkább gyalogos íjászt, a székely inkább lovas íjászt” (uo. 1533.).
36. Benkő Elek: Vélemények. 28. (Lásd bővebben a szerző e számunkban közölt tanulmányát.) Mesterházy Károly: A székely „lakosság akár ősfoglaló ezen a területen [a Székelyföldön–K. Z.], akár más vidékről került ide, eredetét tekintve zömében a magyarság köznépi kultúrájú rétegéhez tartozott” (i. m. 90.); Bóna István: „A régészet új eredményei döntő fontosságú érvek a székelyek magyar származását bizonyító új nyelvészeti vizsgálatok mellett” (Székelyek eredete. 27.).
37. Benkő: Adalékok. 120.
38. Bóna: Székelyek eredete. 27.
39. Moravcsik Gyula: Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai. Bp. 1984. 46.
40. Bóna: A székely-kérdés. 1533.: „A név magyarzatával-értelmezésével kapcsolatban jelenleg patthelyzet alakult ki, a török-bolgár magyarzatok valószínűtlenné váltak, ugyanakkor a megnyugtató magyar magyarzat várat magára”.
41. Bóna István: A székely-kérdés, i. m.: 1530. Lásd még uo.: „A Kárpát-medencében új hazát találó magyarság X–XI. századi régészeti emlékeiben 150 évre visszamenő kutatás után sem találni nyomát törzsi vagy népi elkülönülésnek”. Mindezek tükrében nem tarthatjuk alkalmasnak a székely-kérdés megközelítésére a Benkő Elek által felállított kritériumot sem: „Régészeti módszerekkel a székelység idegen etnikai eredete akkor volna igazolható, ha az Árpád-kori székelyek anyagi kultúrája, viselete, temetkezése eltérne a korabeli magyar, nem utolsósorban az erdélyi magyar leletektől, amiként például a középkori kunok és jászok esetében ez kiderült.” (Vélemények az eredetkérdésről, i. m.: 28.) Aníg a régészet nem tudja megbízhatóan elkülöníteni a kabarok és a honfoglalókkal együtt érkező (az írott források által igazolható) idegen etnikumok leletanyagát a magyarságtól, addig ez nem várható el a székelység vonatkozásában sem.
42. Bóna: A székely-kérdés. 1530–1532.
43. Benkő Elek: A középkori Keresztúr-szék története és régészete. Kandidátusi értekezés. [Kézirat.] Bp. 1990. 46.
44. A várak körüli vitára, további szakirodalommal: Benkő Elek: Kelet-Erdély „korai” kővárai. Castrum Bene 1989. Várak a 13. században. A magyar várépítés fénykora. Gyöngyös, 1990. 68–85.
45. Kristó: Levedi. 57.; Uő.: Hungarians.; Fodor István: A magyar-bolgár-török kapcsolatok történeti háttéréről. Bolgár tanulmányok III. Debrecen, 1980. 9–48.; Uő.: Magyarság születése. 1992. 104.; Szűcs Jenő: A középkori Magyarország népei. I. História 1982/4–5. sz. 3.; Makkai László: In: Erdély története három kötetben.

- Főszerk.: Köpeczi Béla. Bp. 1986. 291–295.; Higounet, Charles: Les Allemands en Europe centrale et orientale au Moyen Age. Paris, 1989. 198.; Györffy: Keleti elem. passim; Vélemények (Fodor István, Kristó Gyula, Kordé Zoltán írásai).
46. Györffy: Keleti elem. 70.
47. Zimanyi, István: The Origins of the Volga Bulgars. *Studia Uralo-Altaica* 32. Szeged, 1990. 48–49. Nem tartja elfogadhatónak a névegyeztetést Ligeti, Török kapcsolat 372. sem.
48. A probléma áthidalására szolgáló kísérlet: Györffy: Keleti elem. 65–66. Györffy megoldásának kritikája: Németh Gyula: A honfoglaló magyarság kialakulása. Második, bővített és átdolgozott kiadás. Bp. 1991. 17. 8. sz. jegyzet.
49. A XII. századi elbeszélő források és a tatárjárás előtti oklevelek vonatkozásában már elvégeztük e munkát. Lásd Kordé Zoltán: A székelyek a XII. századi elbeszélő forrásokban. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Acta Historica. Tomus XCII.* Szeged, 1991. 17–24.; Uő.: A székelység a tatárjárás előtti oklevelekben. In: Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon. A III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson – Szeged, 1991. augusztus 12–16. – elhangzott előadások. Szerk.: Békési Imre–Jankovics József–Kósa László–Nyerges Judit. Bp.–Szeged, 1993. I. 134–139.
50. 1116: SRH I. 434–437., 1146: SRH I. 453–457.
51. SRH I. 456. Magyar fordítás: Képes Krónika. Ford.: Bellus Ibolya. Pro memoria. Bp. 1986. 206.
52. 1116-ra: Cosmas Pragensis: G. 806–807., 1146-ra: Freislingi Ottó: uo. 1768.
53. SRH I. 184. Magyar fordítás: Magyar középkor. 153.
54. E háborúk történetére, a források felsorolásával együtt: Pauler Gyula: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. Bp. 1899. II.: Kristó Gyula: Az Árpád-kor háborúi. Bp. 1986.
55. M. Florianus: *Historiae Hungaricae fontes domestici. Quinqueecclesiis–Lipsiae–Budapestini.* III. 151–152. Magyar fordítás: Kükküllei János és a Névtelen Minorita krónikája. Ford.: Geréb László. *Monumenta Hungarica* IV. Bp. 1960. 91–92. E hadjáratokhoz fűződik egyébként annak a legendának a kialakulása, amely szerint maga Szent László király, „akit mindig segítségül hívnak” (uo. 92.), segítette meg Szűz Máriával együtt a székelyeket.
56. A pannonthalmi Szent-Benedek-rend története. Szerk. Erdélyi László–Sörös Pongrácz. VIII. Bp. 1903. 271., 272.; Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Szerk. Szentpétery Imre. I. Bp. 1923. 22., 57. sz. (Továbbiakban: RA.) A bakonybéli oklevél legújabb kritikai kiadása (hamisnak minősítve a vonatkozó részt): Georgius Györffy: *Diplomata Hungariae Antiquissima.* I. 1000–1131. Bp. 1992. 247–260.
57. RA. 926. sz.
58. Franz Zimmermann–Carl Werner: *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen.* I. Hermannstadt 1892. 16–17. (Továbbiakban: US.)
59. Karácsonyi János–Borovszky Samu: Az időrendbe szedett váradi tüzesvaspróbalajstrom az 1550-iki kiadás hű másával együtt. Bp. 1903. 26., 268. sz.
60. 1222: US. I. 19–20., 1224: US. I. 34.
61. *Codex Diplomaticus et Epistolaris Slovaciae.* II. Bratislavae 1987. 4.; RA. 608. sz.
62. A megnövekedett igényre mutat az 1150–1153 között Magyarországon tartózkodó arab utazó, *Abu-Hámíd Al-Garnáti* közlése is. Eszerint II. Géza magyar király (1141–1162) a következő kéréssel fordult az utazóhoz: „Hagyd itt idősebb fia-

dat, Hámidot, én pedig elküldök veled egy küldöttet, aki majd összegyűjt nekünk olyan muszlimokat és törököket, akik szegények és gyengék ugyan, de kirünöek a nyilazásban". (Abu-Hámid Al-Garnáti utazása Kelet- és Közép-Európában 1131–1153. Közzéteszi: O. G. Bolsakov és A. L. Mongajt. Bp. 1985. 65.)

Kordé Zoltán

Die Frage der Abstammung der Szekler im Spiegel der neuesten Forschung

Die Studie bietet einen Überblick über die Theorien und Forschungsergebnisse der letzten Jahrzehnte, die sich auf die Herkunft der viel umstrittenen ungarischen Volksgruppe der Szekler beziehen und versucht zugleich, neue Aspekte aufzuwerten. Der Verfasser ist der Auffassung, die Herkunftsfrage der Szekler sei ein historisches Problem, das man – was auch immer die Lösung sein soll – mit der Frage der Identität des heutigen Szeklertums nicht verknüpfen dürfe.

Von den Herkunftstheorien ist die Hunnen-Theorie die älteste, für die die Grundlagen bereits von den mittelalterlichen Chronisten Anonymus und Simon Kézai geschaffen wurden. Die Forschung klärte aber mittlerweile, daß das Szeklertum weder ethnisch noch seine Tradition betreffend mit Attila und den Hunnen in Zusammenhang gebracht werden kann, und die ältesten Elemente der im Mittelalter aufgezeichneten Hunnengeschichte auch nur auf das 10. Jahrhundert zurückgeführt werden können. Die meisten Forscher verwarfen auch die mit Gyula Lászlós Namen verbundenen Theorie „der doppelten Landnahme“, die die Ansicht vertrat, die Szekler seien mit den um 670 ins Karpatenbecken gewanderten „Spätawaren“ identisch. Zur Zeit werden jene Theorien als wissenschaftlich begründet angesehen, die die ungarische Abstammung vertreten und die Szekler als militärischen Hilfsvolk betrachten, das sich den Ungarn anschloß. Die Theorie der ungarischen Abstammung gründet sich in erster Linie auf sprachgeschichtliche und archäologische Argumente. Da aber die Sprachdenkmäler der Szekler erst Jahrhunderte nach der Landnahme entstanden und die archäologischen Funde nicht geeignet sind, ethnische Fragen zu entscheiden, ist der Verfasser der Meinung, daß man in der Szekler-Frage die Chroniken und Urkunden als Textzeugnisse heranziehen soll. Aus den Quellen des 11–14. Jahrhunderts geht klar hervor, daß das Szeklertum in dieser Zeit selbständiges Traditionsbewußtsein, eine eigene gesellschaftliche Einrichtung, fremden Ethnika zustehender Rechtsstatus kennzeichneten, und daß die Szekler oft selbst von den Zeitgenossen von den Ungarn unterschieden wurden. Demnach schließt sich der Verfasser der Meinung an, die in den Szeklern ein militärisches Hilfsvolk mit türkischem Charakter sieht, das sich vor der Landnahme den Ungarn anschloß. Diese Volksgruppe genoß im Mittelalter ethnische, später ständische Privilegien, obwohl es sprachlich sehr früh im Ungarischen aufging und in der Neuzeit bereits einen Teil der sich herausbildenden ungarischen Nation bildete. Es können erst weitere Forschungen die Frage beantworten, welchem Volk (Stamm) die Szekler angehörten und diese Forschun-

gen müssen auch andere Streitfragen der mittelalterlichen Geschichte der Szekler klären.

Zoltán Kordé

The origin of the Szeklers in the Light of recent Scholarship

The paper surveys the theories and the results of the scholarship of the last decades concerning the descent of the Szeklers, this Hungarian ethnic group of uncertain origin, at the same time endeavouring to offer new proposals towards the solution of the issue. The author regards the question of the Szeklers' origin as a historical problem, one that is not to be linked with the question of the identity of the Szeklers today.

The oldest among these theories is the one associated with the Huns, the foundations for which were laid by mediaeval chroniclers, Anonymus and Simon of Kéza. Scholarly research has, however, discovered that the Szeklers cannot be associated with Attila and the Huns either ethnically or with regard their original traditions, the oldest elements of the Hun history recorded in the Middle Ages not going back earlier than the tenth century. Most scholars also reject Gyula László's theory of the so-called „double conquest”, according to which the Szeklers were identical with the „late-Avars” who had moved into the Carpathian basin around 670 AD. Today the theories that regard the Szeklers as Magyars or as attached military auxiliary people by origin would appear to be scientifically most justified. Scholars in support of the Magyar origin rely primarily on linguistic-historical and archaeological evidence. Since, however, written documents of Szekler linguistic history came into existence centuries after the Hungarian conquest only, and archaeological findings are not applicable to deciding ethnical issues, the author is of the opinion that at present it is the mediaeval chronicles and written documents that can be put to the best use as evidence in the debate over the Szeklers' origin. What the sources from the 11th through the 14th centuries reveal is that in those times the Szeklers and an autonomous sense of tradition, a peculiar social system of their own, and a legal position alien ethnics were entitled to, even contemporaries often distinguishing them from Hungarians. Therefore the author sides with those who see the Szeklers as a military auxiliary (Turkic) people, who had joined the Magyars before the conquest. They would enjoy various ethnic and then feudal privileges during the Middle Ages, in spite of the fact that linguistically they had been Magyarized earlier and in the modern times they would be part of the then forming Hungarian nation. Further research will have to find out exactly which populace (tribe) the Szeklers belonged to, and other debated points of mediaeval Szekler history also await clarification.